

*Mohamed Abdolgader Musbah Shiklaf **
*Mustafa Ali Omar Qrifa ***
*Abdalsalm Ali Mahmoud Ahmed ****

UDK: 342.7:341
BIBLID: 0352-3713 (2016); 33, (4-6): 61-76
ORIGINALNI NAUČNI RAD

OSNOVNE KARAKTERISTIKE MEĐUNARODNIH PRAVNIH INSTRUMENATA U OBLASTI LJUDSKIH PRAVA

REZIME: Fenomen ljudskih prava ima svoju genezu u pravnim dokumentima kojima se pružaju šira prava određenoj kategoriji ljudi u društvu. Kako usmene garancije i dogovori nisu bili dovoljno pouzdan i potpun način zaštite ljudskih prava vlasti su nevoljno, odnosno najčešće pod pritiskom javnosti, sačinjavale i potpisivale pravne dokumente u kojima je ova oblast bila normativno regulisana. U načelu, ovim dokumentima se može dati širi smisao u pravcu promocije vrednosti koje počivaju na slobodi čoveka da odlučuje o sopstvenim interesima i da u tome bude neometan od strane drugih. Tome treba dodati materijalnopravne i procesnopravne garancije da će u celosti biti poštovana individualna i kolektivna ljudska prava svakog pojedinca i kolektiviteta, ukoliko protiv njih budu vođeni administrativno-upravni i sudski postupci. Bez obzira na važnost pravnih dokumenata u kojima je ideja o neophodnosti poštovanja ljudskih prava uznapredovala, ne možemo sa sigurnošću odrediti u kojoj meri su oni doprineli njihovoj afirmaciji. Pored toga, važne datume u opštem napretku ljudskih prava predstavljaju politički i revolucionarni događaji od kojih bismo mogli izdvojiti Francusku buržoasku revoluciju. Međutim, ozbiljnije interesovanje za fenomen ljudskih prava, u smislu određivanja pravnih okvira za njihovo normativno uobličjenje, predstavljaju međunarodni pravni instrumenti doneti posle Drugog svetskog rata. Otuda se u pravnoj

* Magistar pravnih nauka, e-mail: mohsho1968@yahoo.com

** Magistar pravnih nauka, e-mail: mustafazntan@yahoo.com

*** Magistar pravnih nauka, advokat, Libija, e-mail: abd171slam@gmail.com

teoriji ovim instrumentima dodeljuje epitet krovnih ili ključnih pravnih instrumenata u sferi normativne zaštite ljudskih prava.

Novi svetski poredak i globalizacija, kao planetarni proces, posebnu pažnju posvećuje ljudskim pravima. Njima se daje primat u odnosu na suverenitet države što predstavlja pravni osnov za preduzimanje humanitarnih intervencija od strane dela međunarodne zajednice. U kojoj meri je zaštitom ljudskih prava opravdano, legitimno i legalno derogirati suverenitet međunarodno priznatih država pitanje je čiji odgovor treba potražiti u domenu novije pravne i političke teorije. Polazeći od navedenog, autori će u radu ukazati na pojam, konstitutivne elemente i moguće klasifikacije ljudskih prava. Na osnovu toga će biti određena njihova uloga u međunarodnom i evropskom pravnom poretku i značaj koji ostvaruju u odnosu na subjektivna prava priznata u unutrašnjem zakonodavstvu evropskih država.

Ključne reči: *ljudska prava, pravni instrumenti, međunarodni dokumenti, evropski dokumenti, OUN, SE, EU.*

Uvodna razmatranja

Pojavljivanju i postepenom pozicioniranju ljudskih prava u međunarodnom pravnom poretku prethodila su razmišljanja o potrebi razvijanja ljudskih prava kao posebnog fenomena. Ovakva razmišljanja možemo pronaći u sačuvanim spisima starogrčkih filozofa ali i svedočanstvima u kojima se opisuje lično stradanje slobodoumnih ljudi antičkog vremena. Formalnopravna konstrukcija tužbe protiv Sokrata u kojoj se ovaj filozof, između ostalog, optužuje za „kvarenje omladine i vredanje bogova“ direktno je suprotstavljena ljudskom pravu na život, slobodu kretanja, slobodu ispoljavanja misli i dr. Njegovi učenici i sledbenici su u svojim delima razmatrali pitanje ravnopravnosti, slobode, demokratije, prava, države. Međutim, ovakvo poimanje prava i slobode čoveka daleko su od današnjeg pojma i koncepta ljudskih prava posmatrano sa aspekta vremena u kome živimo. Tako je, na primer, Platon u svojim delima (Država, Zakoni i dr.), u formi dijaloga izložio svoje viđenje prava i „idealne“ države, ali samo za određene (aristrokratske) delove društva čime se suprotstavlja ideji jednakosti svih ljudi bez obzira na njihovu klasnu pripadnost. Otuda Platonova filozofija ne može predstavljati temelj na kome treba graditi građevinu zasnovanu na ljudskim pravima.

Nastanak i razvoj ideje ljudskih prava nije moguće vezivati za delatnost filozofa i pravnika iz vremena srednjeg veka jer su njihova teorijska polazišta bila klerikalnog karaktera zasnovana na božanskom karakteru

prava. Međutim, u doba tzv. razvijenog srednjeg veka (od 12 do 14 veka) određeni pravni dokumenti se smatraju važnim datumima u razvoju ideje o ljudskim pravima. Tako se Velika povelja slobode (*Magna carta libertatum*), kao rezultat postignutog kompromisa između kralja i plemstva, označava jednim od prvih međunarodnih dokumenata u kome se nalazi embriion kasnijeg pravnog uobličjenja ljudskih prava. Na području srednjovekovne srpske (pravne) države nastaje grandiozan evropski pravni spomenik – Dušanov zakonik u kome su kodifikovane težnje cara Dušana da obezbedi krivičnopravne okvire u kojima bi se ljudska prava štitila na posve poseban način. Naime, u ovom pravnom spomeniku su predviđene surove kazne koje su u svemu bile potpuno u duhu toga vremena, ali se istovremeno uzdiže načelo legaliteta kao vrhovni princip koji doprinosi jednakom tretmanu svih ljudi pred zakonom (O sudijama, član 172.). Ovo načelo predstavlja osnovno polazište na kome se ideja o afirmaciji ljudskih prava može ostvarivati u određenom pravnom prostoru. Međutim, ne možemo govoriti o prisustvu ljudskih prava u srednjovekovnoj srpskoj državi zbog nepostojanja međunarodnog pravnog poretka koji bi postavio okvire i standarde njihovog poštovanja i zaštite. Tome treba dodati činjenicu da u srednjem veku, gde je sproveden inkvizicioni sudski postupak, nisu postojali elementarni uslovi za afirmaciju ljudskih prava u formi i značenju kakav ona danas imaju na međunarodnom i nacionalnom nivou.

Na američkom kontinentu, u vremenu borbe za nezavisnost američkih država, nastaje Deklaracija nezavisnosti (1776). Ona predstavlja Proglas nezavisnosti trinaest severnoameričkih kolonijalnih država od Engleske. U drugom stavu Deklaracije eksplicitno se navodi: „Mi smatramo ove istine očiglednim: da su svi ljudi stvoreni jednaki, da su obdareni od strane njihovog Tvorca određenim neotuđivim pravima, među kojima su život, sloboda i težnja za srećom. U cilju obezbeđivanja ovih prava, vlade ustanovljene među ljudima, izvode svoje zakonite moći iz saglasnosti onih nad kojima se vlada. Ako ikada ijedan oblik vlade postane prepreka ostvarivanju ovih ciljeva, pravo je naroda da ga promeni ili ukine, da ustanovi novu vladu, koja će ležati na temeljima takvih načela, i organizovati svoje moći tako da najbolje utiče na narodnu sigurnost i sreću“.¹ Međutim, osnovni nedostatak ovakvom definisanju ljudskih prava tiče se njihovog svođenja na subjektivna prava zasnovanih na ustavu i zakonu.

¹ Deklaracija nezavisnosti, Kongres, 4. jula 1776. godine. Preuzeto sa: <http://www.fpn.ucg.ac.me/pdf>.

Važan datum u razvoju ideje ljudskih prava predstavlja Francuska buržoaska revolucija u kojoj se donosi Deklaracija prava čoveka i građanina (1789). Značaj ovog dokumenta se ogleda u afirmaciji pojedinačnih i kolektivnih prava naroda prema državi. Pored toga, premijerno se uspostavlja koncept građanske države i promoviraju ideje o narodu kao nosiocu njenog suvereniteta. U sferi ljudskih prava Deklaracija i prvi ustavni i zakonski dokumenti nisu odražavali suštinu ljudskih prava u savremenom smislu reči. Naprotiv, ljudska prava su bila svedena na subjektivna prava čoveka koja proizilaze iz veće ili manje darežljive volje zakonodavnih organa i istaknutih pojedinaca u revoluciji.²

Pojam i klasifikacija ljudskih prava

Određivanje pojma ljudskih prava predstavlja jedno od složenijih pitanja u pravnoj teoriji. U mnoštvu različitih teorijskih shvatanja pojma i prirode ljudskih prava značajno je mišljenje Džona Loka (*John Lock*). Prema ovom autoru, pojam i termin ljudska prava označava prava koja proizilaze iz same činjenice postojanja ljudskog bića. Suprotno prirodnopravnom objašnjenju pojma i prirode ljudskih prava Čarls Bejc (*Charles Beitz*) smatra pogrešnim zasnivanje ljudskih prava na modelu prirodnih prava. Stoga, ovaj autor razvija alternativu prirodnom modelu prava koju naziva modelom „društvene pravde“. Bejcova koncepcija „društvene pravde“, kao izvor svih ljudskih prava, manjkava je i neotporna na promene konteksta koji neposredno utiče i kreira model „društvene pravde“. Opravdanje za ovakvu manjkavost Bejc pronalazi u mogućnosti inkorporiranja elemenata kakvi su kulturni i ekonomski razvoj što ide u prilog njegovoj teoriji „društvene pravde“. Međutim, sa teorijskog stanovišta ovo predstavlja korak nazad u pravcu odricanja univerzalnog karaktera ljudskim pravima, što je u kontradikciji sa temeljnim principima na kojima počivaju međunarodno priznata ljudska prava. Pored toga, teorija prirodnih prava zadovoljava sve

2 U kojoj meri se pojam individualnih ljudskih prava utvrđenih u aktima ustavotvorne skupštine razlikuje u odnosu na savremeni koncept ljudskih prava možemo uočiti u stavovima Miraboa, kao jednog od vođa Francuske buržoaske revolucije. Iako zaražen revolucionarnim idejama i vatreni zagovornik korenitih društvenih promena Mirabo se otvoreno suprotstavljao davanju primata ljudskim pravima u odnosu na individualna prava pojedinaca koja oni poseduju u skladu sa ustavnim i zakonskim aktima u državi. „Po njegovom mišljenju, trebalo je, prvo, organizovati vlast, pa tek onda odrediti prava koja pojedincu prema njoj pripadaju. Ako bi se pošlo obrnutim putem, i lična prava definisala pre nego bi državna vlast bila organizovana, definicija ličnih prava izišla bi odveć opšta i apstraktna. U tom slučaju pojedincu ne bi trebalo mnogo pa da uобрази, da su njegova prava apsolutna i neograničena“. Jovanović, S., (1932). Vodi Francuske revolucije, Beograd, Izdavačka knjižarnica Gece Kona, str. 82.

neophodne teorijske i naučne standarde neophodne za ustanovljenje i pozicioniranje ljudskih prava u međunarodnom i unutrašnjem pravnom poretku.³ Tome u prilog nam može poslužiti jasno iskazan stav Žaka Donelija (*Jack Donnelly*) koji, između ostalog, smatra da se teorijom prirodnih prava, a ne modelom „društvene pravde“, štiti univerzalnost ljudskih prava.⁴

Pojam ljudskih prava je moguće odrediti na pravno-teorijski i pravno-filozofski način. U prvom slučaju reč je o normativnom uređenju ljudskih prava preko posebnih pravnih pravila. Ova pravna pravila su prisutna u međunarodnom pravnom poretku i unutrašnjem zakonodavstvu. U drugom slučaju moguće je govoriti o pravno-filozofskoj koncepciji ljudskih prava koja počiva na njihovom apstraktnom razmatranju koje, bez normativnog uobličavanja, ne može ostvariti praktične efekte.⁵

Na osnovu dostupnih teorijskih shvatanja i prisutnih različitosti u određivanju pojma i sadržine ljudskih prava možemo, kao njihov zajednički imenitelj, odrediti tri osnovna elementa:⁶

1. urođeni karakter ljudskih prava (svaki čovek stiče ljudska prava svojim rođenjem i svojstvom ljudskog bića),
2. međunarodni odnosno nadnacionalni karakter ljudskih prava (njihova verifikacija se vrši u relevantnim međunarodnim pravnim instrumentima i unutrašnjim propisima),
3. jednaki tretman ljudskih prava (ne postoje manje ili više važna i značajnija ljudska prava).

U pravnoj teoriji su poznate dve osnovne klasifikacije ljudskih prava koje polaze od društvene prirode i vrste njihovih nosilaca:⁷

A) Klasifikacija ljudskih prava na osnovu njihove društvene prirode polazi od društvene sfere koja utiče na njihovu pravnu prirodu. Zato je sva ljudska prava moguće podeliti u tri generacije: građanska i politička; ekonomska, socijalna i kulturna, i prava treće generacije. *Prvu generaciju ljudskih prava* čini korpus građanskih i političkih prava. Ona se posmatraju kroz

3 Jež, Z., (2004). Principi demokratske pravne države, Bački Petrovac, Kultura, str. 99-100.

4 Donnelly, J., (1996). Ljudska prava kao prirodna prava. *Pravni život* 45 (12), str. 958.

5 Gajin, S., (2012). Ljudska prava (Pravno-sistemska okvir), Beograd, Pravni fakultet Univerziteta Union, Centar za unapređivanje pravnih studija i Institut za uporedno pravo, str. 18-19.

6 Navedeni elementi kod određivanja pojma i sadržine ljudskih prava imaju svoje polazište u stavovima autora koji se težišno bave fenomenom ljudskih prava. Međutim, kako razvoj ljudskih prava bude uznapredovao za očekivati je postepeno proširenje elemenata koji ulaze u sastav njihovog pojma i sadržine. Otuda lepeza poznatih odnosno otkrivenih ljudskih prava nije konačna već se svakodnevno dopunjava postepenim otkrivanjem i stupanjem na pravnu scenu novih ljudskih prava.

7 Dimitrijević, V. et al., (1997). Ljudska prava, Beograd, BG Centar za ljudska prava, str. 173-177.

odnos između pojedinca (nosioca prava) i države. Prisutna su mišljenja prema kojima su ova prava zasnovana na individualističkoj filozofiji koja polazi od slobode ličnosti, savesti i izražavanja, kretanja, autonomije volje, prava svojine itd. Većina savremenih ustava predviđa, mnoga od pomenutih prava, pa su zato ona opštepriznata, kao elementarna građanska i politička prava. *Drugu generaciju ljudskih prava* čine ekonomska, socijalna i kulturna prava. Ona predstavljaju izraz težnji da se svakom čoveku obezbedi ekonomski, socijalni i kulturni minimum u životu i radu. Prava koja pripadaju ovoj generaciji pretpostavljaju zahtev titulara prema državi ili nekom drugom subjektivitetu. S obzirom da nastaju znatno kasnije njima se obezbeđuju uslovi za ostvarenje građanskih i političkih prava. *Treću generaciju ljudskih prava* čine prava koja su novijeg datuma jer nastaju u drugoj polovini 20. veka. Ona su raznorodna zbog čega među pojedincima od njih ne postoje dodirne tačke. Zato ne čudi što su u teoriji o ljudskim pravima pokrenuta različita reagovanja među autorima. Ona se kreću na liniji potpunog osporavanja i negiranja pa sve do njihovog prihvatanja i uobličavanja.⁸ Razlikovanje ovih prava se ogleda u karakteru titulara kao njihovih nosilaca. Ona su, pretežno, kolektivna (npr. pravo naroda na samoopredeljenje, razvoj i mir) ali mogu imati i individualni karakter i značaj (npr. pravo na zdravu životnu sredinu). Pored toga, kolektivitet kao njihov korisnik odnosno titular, često nije pravno utvrđen i preciziran (narod), pa je zato teško uočiti subjekta ovih prava, sa određenim osobenostima koja ih čina subjektom ili pravima poklamacije.⁹

B) Klasifikacija ljudskih prava prema vrsti njihovog nosioca polazi od svojstva imaoca prava. U stručnoj javnosti, se pod ljudskim pravima podrazumevaju individualna prava koja svaki čovek stiče svojim rođenjem i svojstvom ljudskog bića. Prvi međunarodni i regionalni pravni instrumenti u svojim odredbama prvenstveno govore o potrebi normiranja delokruga ljudskih prava sa aspekta pojedinca kao njihovog korisnika. Međutim, ako bismo domet ljudskih prava ograničili samo na individualna prava pojedinaca onda bi smo došli u situaciju da na jednoj strani imamo pojedinca kome se poštuju njegova lična prava ali istovremeno krše prava kolektiviteta kome on pripada. Tako je, na primer, moguća situacija u kojoj se pripadniku jedne nacionalne manjine u potpunosti poštuju individualna prava (npr. pravo na život) ali se istovremeno narušavaju njegova kolektivna prava (npr. prava po osnovu pripadnika nacionalne manjine). U tom slučaju ne možemo govoriti

8 Rakić-Vodinić, V., (1989). Prva i treća generacija ljudskih prava. *Zbornik pravnog fakulteta u Zagrebu* 39 (5-6), str. 789.

9 Ibid., 799.

da je obezbeđena potpuna zaštita svih ljudskih prava jer je poznato da se poštovanje jednog ljudskog prava ne može vršiti na uštrb nekog drugog.¹⁰

Uspostavljanje međunarodnih i evropskih pravnih okvira za ljudska prava

Neosporivo je da se ljudska prava stiču rođenjem i svojstvom ljudskog bića, kao i da se njihova lepeza konstantno proširuje sa novim ljudskim pravima. Međutim, poštujući osnovna načela u pravu (npr. načelo legaliteta, legitimiteta i dr.) neophodno je ljudska prava smestiti u pravne okvire u kojima će biti transparentna i istovremeno obezbeđena njihova potpuna pravna zaštita. Otuda se generacije ljudskih prava baziraju na vremenu u kome su međunarodnim pravnim dokumentima verifikovana. Ovi međunarodni pravni dokumenti se u literaturi nazivaju krovnim pravnim instrumentima u oblasti ljudskih prava.¹¹

U materiji o ljudskim pravima je prisutna neusaglašenost između predviđenih i utvrđenih ljudskih prava, u međunarodnim i evropskim konvencijama i deklaracijama, koje predstavljaju široko polje pisanog prava UN i SE. Tako, s jedne strane postoji relativno razvijen sistem međunarodnim pravnih instrumenata u kome se nalaze ljudska prava, a s druge strane problem njihovog ostvarenja u mnoštvu velikog broja država koje su te pravne instrumente potpisale, a onda trenutno ili postepeno unosile u svoje pravo (implementacija). Odnos disproporcije između dogovorenog i ostvarenog predstavlja najslabiju tačku u celom sistemu ljudskih prava. Zato treba oprezno govoriti o stepenu internacionalizacije ljudskih prava u savremenim uslovima. Veliki broj međunarodnih pravnih instrumenata iz domena ljudskih prava ne znači da je međunarodna zajednica postala garant njihove neposredne primene. Treba pokazati posebnu obazrivost kada se iznosi tvrdnja da ljudska prava ne spadaju u isključivu nadležnost države. Pored toga, države, još uvek, teško prihvataju obavezu u pogledu postupka za nadzor nad ispunjavanjem svojih međunarodnopravnih

10 „U suštini svako pravo ima kolektivnu dimenziju. Kao što jedan čovek koristi jezik da bi saobraćao s drugima koji taj jezik poznaju, tako se ni sloboda izražavanja, okupljanja, udruživanja itd., ne mogu zamisliti bez drugih“. Dimitrijević V., et al., op. cit., 176.

11 U literaturi o ljudskim pravima se termin „međunarodni pravni instrumenti“ koristi kao objedinjeni naziv za sve pravne dokumente (deklaracije, konvencije, ugovore, rezolucije, političke sporazume i dr.) univerzalnog i regionalnog karaktera u kome se nalaze ljudska prava.

obaveza, na bazi implementiranih međunarodnih pravnih instrumenata o ljudskim pravima.¹²

Ljudska prava u međunarodnom pravnom prostoru

Poznato je da ljudska prava poseduju međunarodnu dimenziju odnosno da se njima najpre daje međunarodni i univerzalni karakter. Njihova aktuelizacija započinje sa prvim međunarodnim pravnim instrumentima u kojima se vrši njihova pravna verifikacija. Imajući u vidu navedene aspekte ljudskih prava možemo uočiti razgranatu mrežu međunarodnih pravnih instrumenata čije su odredbe ugrađene u ustavna i zakonska rešenja najvećeg broja država u svetu. U teoriji međunarodnog prava postoje različite klasifikacije ljudskih prava koja su predviđena opštim konvencijama i drugim međunarodnim dokumentima donetim u okviru delatnosti OUN. U načelu, pod ovim se podrazumevaju međunarodna dokumenta koja imaju univerzalni i krovni karakter za oblast ljudskih prava. Reč je o sledećim dokumentima: Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (1948), Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966), Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966) itd. S obzirom na veliki broj donetih međunarodnih pravnih instrumenata ukazaćemo na osnovne odrednice onih koji ostvaruju najjače efekte na području ljudskih prava.

A) Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (1948) predstavlja prvi međunarodni pravni instrument koji je isključivo posvećen ljudskim pravima. Univerzalna ili opšta deklaracija u svojim odredbama sadrži najvažnija ljudska prava i slobode, posmatrano sa aspekta vremena u kome je doneta. Prema njenim odredbama svako ima pravo na život, slobodu i bezbednost ličnosti (član 3). Pored toga, Deklaracija sadrži katalog prava koja se u savremenoj pravnoj terminologiji nazivaju „građanskim i političkim pravima“. To su: pravo na slobodu misli, svesti i veroispovesti; pravo na slobodu mirnog zbora i udruživanja; pravo na slobodu kretanja i izbora stanovanja u granicama pojedinih država i pravo napuštanja svake zemlje, uključujući i vlastitu zemlju i vraćanje u nju; pravo azila od proganjanja; pravo na jedno državljanstvo; pravo učestvovanja u upravljanju javnim poslovima svoje zemlje. Navedena prava pripadaju prvoj generaciji ljudskih prava (građanska i politička) i sadržana su od 3 do 21 člana Deklaracije.

Ekonomska, socijalna i kulturna prava su sadržana od 22 do 27 člana Deklaracije i odnose se na: pravo na socijalno osiguranje; pravo na rad, pravo

12 Vučinić N., (1994). Međunarodno-pravni status i zaštita osnovnih ljudskih prava i sloboda, Podgorica str. 34.

na slobodu izbora zaposlenja i zadovoljavajuće uslove rada; pravo na jednaku platu na jednak rad; pravo stupanje u sindikat; pravo na školovanje; pravo na standard koji garantuje zdravlje i blagostanje; pravo učešća u kulturnom životu zajednice; pravo na zaštitu autorskog prava; pravo na sklapanje braka i osnivanje porodice. Posebno se apostrofira pravo na imovinu koje u sebi uključuje pravo svakog čoveka na mirno i nesmetano uživanje imovinskih prava na pokretnoj i nepokretnoj stvari. Pored toga, mirno uživanje imovinskih prava uključuje i autorska prava, zatim prava koja proizilaze iz obligacionih odnosa itd.

Za oblast ljudskih prava od posebne važnosti je član 29 Deklaracije. U odredbi stava 1, propisana je obaveza pojedinca prema zajednici u čijim okvirima treba graditi ambijent za slobodan i pun razvitak sopstvene ličnosti. Važnost člana 29 Deklaracije se prostire i u odredbi stava 2, u kome se ističe sledeće: „U vršenju svojih prava i sloboda svako se može podvrgnuti samo onim ograničenjima koja su predviđena zakonom isključivo u cilju obezbeđenja potrebnog priznanja i poštovanja prava i sloboda drugih, kao i zadovoljenja pravičnih zahteva morala, javnog poretka i opšteg blagostanja u demokratskom društvu“. Mogućnost ograničavanja pojedinih ljudskih prava zarad omogućavanja korišćenja istih ili drugih ljudskih prava drugih ljudi, kao i zahteva morala i očuvanja javnog poretka, u praksi je često zloupotrebljavana. Naime, u totalitarnim režimima su ljudska prava svesno sužavana pod izgovorom očuvanja opšteg dobra i blagostanja, a u suštini su bila u funkciji zaštite postojećeg režima i privilegovanih grupa na vlasti. Međutim, poznati su istorijski primeri mogućeg gušenja ljudskih prava i u državama i društvima koja sebe smatraju demokratskim. Time se, istina donekle, može dovesti u pitanje pretpostavka o poštovanju ljudskih prava u društvima sa visokim stepenom izgrađenih demokratskih institucija.¹³ Svesni navedenih opasnosti sastavljajući

13 U tom smislu, nemački filozof Lohman (*Lohmann*), posmatrajući odnos ljudskih prava i demokratije u vizuri jednog filozofa, posebno ističe: „Liberalna pozicija polazi od pretpostavke da su ljudska prava predrđžavna, moralno utemeljena prava koja zahtevaju prava na slobodu i politička prava na participaciju pojedinca kao nužan uslov demokratskog legitimiteta. Kako god oblikovana bila (direktna demokratija, reprezentativni sistem, većinsko izborno pravo, stranački sistem, socijalna država), prema liberalnom shvatanju slobode, demokratska načela ne smeju protivrečiti ljudskim pravima. Utoliko ljudska prava sadržavaju i kritičku rezervu prema demokratiji: naravno i zato jer se ljudska prava mogu, čak teško, povrediti i u demokratiji. Većinske odluke mogu dovesti do posve proizvoljnog ograničenja prava manjina. Protiv takvih pogrešnih odluka koje su formalno moguće u svakoj demokratiji, upravo je pozivanje na ljudska prava važna mogućnost kritike. Nadalje, socijalna ljudska prava traže od demokratije da se angažuje širom celog sveta za socijalnu pravednost i minimalne životne uslove, a povrh toga i za stvaranje svetskoga građanstva za sve“. Lohmann G., (2004). *Demokracija i ljudska prava, Politička misao* 41 (1), str. 119.

ove Deklaracije su uveli posebno ograničenje (stav 3), prema kome se prava i slobode ne mogu ostvarivati protivno ciljevima i načelima OUN.

B) Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966) predstavlja konkretizaciju odredbi Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, u delu koji se odnosi na ovu generaciju ljudskih prava. Predviđeno je da svi narodi imaju pravo na samoopredeljenje (član 1, stav 1). Nadalje, Paktom se bliže određuje: pravo na život i pravo na slobodu i ličnu bezbednost; pravo na slobodu kretanja (član 12); pravo na jednakost pred sudovima, pravo na slobodu mišljenja, svesti i veroispovesti (član 14 i 18); pravo na slobodu udruživanja (član 22); pravo na zasnivanje porodice (član 23); pravo učestvovanja u vođenju javnih poslova (član 25). Pakt je u svojim odredbama (član 28-45) posvetio posebnu pažnju realizaciji ljudskih prava. U tom smislu je postavio Komitet za ljudska prava koji je bio predmet posebne pažnje međunarodnih pravnih instrumenata. Fakultativnim protokolom je predviđeno ovlašćenje ovog Komiteta da prima i razmatra predstavke koje potiču od pojedinaca koji tvrde da su žrtve nekog od prava utvrđenih u Paktu, a koji su prethodno iscrpeli sva raspoloživa unutrašnja prava nacionalnog pravosuđa.¹⁴

V) Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966) sadrži lepezu ljudskih prava koja pripadaju drugoj generaciji. Paktom se priznaje pravo na rad koje podrazumeva pravo svakog lica da dobije mogućnost da sebi obezbedi sredstva za egzistenciju kroz izabran i prihvaćen rad odnosno zanimanje. Ovo ljudsko pravo je konkretizovano u članu 6, stavu 1 Pakta, prema kome: „Države članice ovog pakta priznaju pravo na rad, koje obuhvata pravo koje ima svako lice na mogućnost zarađivanja kroz slobodno izabran ili prihvaćen rad, i preduzimaju odgovarajuće mere za očuvanje ovog prava“. Nadalje, Pakt predviđa pravo na uživanje pravičnih i povoljnih uslova rada. To su, prema odredbi člana 7, oni uslovi koji obezbeđuju naročito nagrađivanje koje kao minimum donosi svakom trudbeniku pravičnu platu i jednaku nagradu za rad jednake vrednosti bez ikakve razlike; pristojan život za njih i njihove porodice; bezbednost i higijenske uslove rada itd. Pakt predviđa pravo na sindikalno organizovanje koje ima svako lice da sa drugima osniva sindikate i da se učlani u sindikat po svom izboru, uz jedini uslov da pravila budu utvrđena od strane zainteresirane organizacije, u cilju unapređenja i zaštite ekonomskih i socijalnih interesa. Pri tome, ostvarivanje ovog prava može biti predmet jedino ograničenja predviđenih zakonom i koja predstavljaju potrebne mere u svakom demokratskom društvu, u interesu nacionalne sigurnosti

¹⁴ Jež, Z., op. cit., str. 111-112.

ili javnog poretka, ili zaštite prava i sloboda drugoga (član 8). Neophodno je istaći da je ceo Pakt sačinjen u koncepciji da se svaka država ugovornica obavezuje da naročito usvajanjem zakonskih mera preduzima korake do maksimuma svojih raspoloživih sredstava, kako putem vlastitog napora, tako i kroz međunarodnu pomoć i saradnju, a sve u cilju postepenog obezbeđenja punog ostvarivanja ljudskih prava, koja su predviđena ovim Paktom o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima.¹⁵

Ljudska prava u evropskom pravnom prostoru

Univerzalni i krovni evropski pravni instrument u domenu ljudskih prava predstavlja Evropska konvencija o ljudskim pravima (1950) sa odgovarajućim protokolima.¹⁶ U uvodnom delu Konvencije se ističe potreba za afirmacijom ljudskih prava na univerzalnim principima, u skladu sa Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima.¹⁷ Nakon toga, sistematski se izlažu pojedinačna ljudska prava i slobode. U početnim odredbama (član 2) posvećena je pažnja osnovnom ljudskom pravu svakog čoveka kojim se štiti njegov život. Štiti se telesni integritet čoveka kroz propisivanje zabrane mučenja, torture, neljudskog i ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja (član 3). Zabrana ropstva i prinudnog rada je predmet posebnog regulisanja (član 4) usled značaja koji nosi borba protiv svih oblika rada protiv volje bilo kog pojedinca. Pravo na slobodu i sigurnost postavlja opšte okvire u kojima se štiti pravo na slobodan život i slobodno postupanje čoveka. Međutim, u nacionalnom krivičnom zakonodavstvu svake države ovo ljudsko pravo trpi određena ograničenja. Ona se odnose na mogućnosti lišavanja slobode koje se vrši isključivo u zakonom dozvoljenim slučajevima. U narednim odredbama Konvencije štite

15 Turk D., (1989). Neka aktuelna pitanja ostvarivanja ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava čoveka u svetlu rasprave u organima UN, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* (5-6), str. 691.

16 Prvi protokol potpisan u Parizu 1952. godine (stupio na snagu 1954); četvrti protokol potpisan u Strazburu 1963. godine (stupio na snagu 1968); šesti protokol potpisan u Strazburu 1983. godine (stupio na snagu 1985); sedmi protokol potpisan u Strazburu 1984. godine (stupio na snagu 1988); deveti protokol potpisan u Strazburu 1990. godine (stupio na snagu 1994); deseti protokol potpisan u Strazburu 1992. godine; i jedanaesti protokol potpisan u Strazburu 1994. godine.

17 Pored neophodnosti stvaranja pravnih okvira za poštovanje ljudskih prava u Evropi, na temeljima Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, važan uticaj su ostvarili i razlozi političke prirode. Tako je donošenje Konvencije nastalo kao rezultat težnji da se na novim temeljima, postavljenim posle Drugog svetskog rata, obezbedi poštovanje ljudskih prava na evropskom i unutardržavnom nivou. Istovremeno, cilj Konvencije je postepeno približavanje nekomunističkih evropskih zemalja u jednu celinu kako bi se pružio odlučan otpor komunizmu, kao novoj pretnji po evropsku bezbednost. Steiner H. et al., (2000). *International Human Rights in Context – Law, Politics, Morals*, New York, Oxford University Press Inc, str. 787.

se pojedinačna ljudska prava koja pripadaju korpusu građanskih i političkih prava.¹⁸

Drugi deo Konvencije je posvećen Evropskom sudu za ljudska prava u Strazburu. Predviđa se njegovo osnivanje na trajnoj osnovi sa nadležnošću da presuđuje u slučajevima kršenja ljudskih prava iz Konvencije. Uređuju se uslovi za obavljanje sudijske funkcije, način vođenja sudskog postupka, vrste i obaveznost donetih odluka i presuda (član 19-51). Za sve vreme svog postojanja Evropski sud za ljudska prava je donosio odluke na osnovu podnetih predstavki zbog kršenja različitih vrsta ljudskih prava. Tako su, na primer, poznati slučajevi podnetih predstavki zbog: diskriminacije;¹⁹ kršenja prava maloletnika;²⁰ prava na mirno uživanje imovine;²¹ slobode savesti, misli i veroispovesti;²² prava na život;²³ prava na slobodu izražavanja;²⁴ prava na privatnost i porodični život²⁵ i dr.

Proces zaštite ljudskih prava je išao dalje, dakle, posle i na osnovu Evropske konvencije o ljudskim pravima. Otuda posebno možemo izdvojiti Konvenciju o evropskoj saradnji i bezbednosti sa završnim aktima iz Helsinkija (1975), Madrida (1980), i Beča (1986), a zatim završne dokumente sa sastanaka Komisije o ljudskim pravima KEBS (1990) u Kopenhagenu (1990) i Parisku povelju za Novu Evropu (1990). Napredovanje i širenje lepeze ljudskih prava u evropskom pravnom prostoru intenzivirano je sa početkom evrointegracionih procesa u okviru EU.

18 Na unutrašnjem planu, zabrana diskriminacije se obezbeđuje inkriminisanjem svih postupaka i ponašanja koji u sebi sadrže diskriminatorne elemente i sadržaje. Srbija je kasnila sa donošenjem posebnog Zakona o zabrani od diskriminacije, *Službeni glasnik RS*, br. 22/09, iako je prethodno potpisala i ratifikovala veći broj međunarodnih instrumenata (konvencija). Zapravo, tek 2009. godine, Srbija je donela poseban zakon ove vrste, kojim se promovise ustavna jednakost svih građana i zabrana bilo kojeg oblika diskriminacije, kao antipoda načelu jednakosti građana. Joksić I., (2011). Krivičnopravna zaštita od diskriminacije u Srbiji, *Glasnik advokatske komore Vojvodine* 83 (6), str. 315.

19 Vid. Lastig-Prejn i Beket protiv Ujedinjenog kraljevstva (Predstavke br. 31417/96 i 32377/96). Razmatrajući dimenzije diskriminacije unutar i izvan sfere ljudskih prava profesor Bora Čejović u svojoj knjizi „Principi krivičnog prava“, posebno ističe: „Ne može biti nikakve sumnje da je načelo nediskriminacije opšte pravno načelo i jedno od osnovnih načela međunarodnog prava, koje svoje važenje i primenu ne ispoljava samo u materiji ljudskih prava, već prožima sveukupnost odnosa koje reguliše međunarodno pravo“. Čejović B., (2008). Principi krivičnog prava, Beograd, Dosije, str. 208.

20 V. Buamar protiv Belgije (Predstavka br. 9106/80).

21 V. Loizidu protiv Turske (Predstavka br. 15318/89).

22 V. Slučaj Mitropoljijske crkve Besarabije i drugih protiv Moldavije (Predstavka br. 45701/99).

23 V. Asenov i drugi protiv Bugarske (Predstavka br. 90/1997/874/1086 ili 00024760/94).

24 V. Udruženje Ekin protiv Francuske (Predstavka br. 39288/98).

25 V. Rotaru protiv Rumunije (Predstavka br. 28341/95).

Zaključak

Prethodnu deceniju u Srbiji možemo označiti decenijom velikih i korenitih promena u svim društvenim sferama. Proces postepenog približavanja zemlje prema EU prati reformisanje celokupnog državnog aparata. Najuočljivije su promene u oblasti bezbednosnih službi, policije, pravosuđa, obrazovanja itd. Uporedo sa navedenim reformama dolazi do preuzimanja zakonskih rešenja prisutnih u državama članica EU. Osnovno polazište u međunarodnim i evropskim pravnim instrumentima predstavljaju ljudska prava podeljena u tri generacije. Iako je u SFRJ bio na sceni jednopartijski sistem, u kome je dominirala komunistička ideologija i samoupravanje kao osnova njenog društvenog i ekonomskog uređenja, ona je prednjačila na polju ratifikacije svih važnijih međunarodnih i regionalnih pravnih instrumenata o ljudskim pravima. Ova pravna tradicija je prekinuta njenim raspadom i formiranjem samostalnih država od strane federalnih jedinica koje su bile u njenom sastavu. Time otpočinje nova era u razvoju međunarodnih i evropskih pravnih odnosa za Republiku Srbiju.

Svest o dugoročnom značaju i dometima ljudskih prava u međunarodnom i evropskom pravnom prostoru oživljava sa postepenom izradnjom međunarodnog i evropskog pravnog poretka. Poštovanje ljudskih prava predstavlja temelj svih evropskih pravnih instrumenata. Otuda proističe njihov značaj za svaku državu koja sebe smatra demokratskom. Poslednjih godina počinje izučavanje ljudskih prava kao nastavnog predmeta na pravnim i fakultetima političkih nauka u Srbiji. Svršeni diplomci ovih fakulteta dobijaju širu dimenziju u proučavanju fenomena ljudskih prava i stečena znanja mogu primeniti u praksi. Nadležnost za „konačno“ presuđenje sudskih predmeta, koja je dodeljena Evropskom sudu za ljudska prava, pokazuje nam da je celokupan pravni sistem i pozitivne propise u Srbiji neophodno posmatrati u vizuri Evropske konvencije o ljudskim pravima odnosno kao neraskidivi deo evropskog pravnog prostora. Otuda izučavanje materije o ljudskim pravima doprinosi izgradnji savremenijeg pristupa na području stvaranja i primene prava u Republici Srbiji.

Mohamed Abdolgader Musbah Shiklaf

LLM, Lybia

Mustafa Ali Omar Qrifa

LLM, Lybia

Abdalsalm Ali Mahmoud Ahmed

LLM, A lawyer, Lybia

***GENERAL CHARACTERISTICS OF
INTERNATIONAL LEGAL INSTRUMENTS
IN THE FIELD OF HUMAN RIGHTS***

A b s t r a c t

The phenomenon of human rights has its genesis in the legal documents which provide more rights for a certain category of people in society. Regarding the fact that both oral warranties and agreements were not sufficiently reliable and complete ways to protect human rights, the authorities were unwillingly or mostly under a public pressure, made up and signed legal documents in which this area was legally regulated. In general, these documents may be given a wider meaning for the promotion of the values based on one's freedom to decide on his/her own interests and there not to be impeded by the others. There should be added the substantive and procedural guarantees for both individual and collective human rights of each individual and the collective to be fully respected, if any administrative and court proceedings are conducted against them. Regardless the importance of legal documents in which the idea of the need to respect human rights has progressed, we cannot with certainty determine the extent to which they have contributed to their affirmation. In addition, the important dates in the general progress of human rights represent political and revolutionary events of which we can single out the French bourgeois revolution. However, a more serious interest in the phenomenon of human rights, in terms of determining the legal framework for their normative formulation, represent the international legal instruments being adopted after the Second World War. Hence, in legal theory, these instruments have

awarded the title of the roof or the key legal instruments in the field of legislative protection of human rights.

The new world order and globalization, as a global process, pay a special attention to human rights. They are given a precedence over the sovereignty of the state as a legal basis for undertaking humanitarian interventions by the part of the international community. The extent to which it is justified to legally derogate the sovereignty of internationally recognized states in the process of the protection of human rights is a question whose answer should be sought in the domain of recent legal and political theory. Starting from the above, the authors of the paper will point out the term, constituent elements and possible classifications of human rights. On that basis there will be determined their role in the international and European legal order and the importance they have in relation to the individual rights recognized in the domestic law of the European countries.

Keywords: *human rights, legal instruments, international documents, EU documents, UN, CoE, EU.*

Literatura

1. Vučinić N., (1994). Međunarodno-pravni status i zaštita osnovnih ljudskih prava i sloboda, Podgorica
2. Gajin S., (2012). Ljudska prava (Pravno-sistemska okvir), Beograd, Pravni fakultet Univerziteta Union, Centar za unapređivanje pravnih studija i Institut za uporedno pravo
3. Dimitrijević V. et al. (1997). Ljudska prava, Beograd, BG Centar za ljudska prava
4. Donnelly J., (1996). Ljudska prava kao prirodna prava, *Pravni život* 45 (12), str. 645-962
5. Jež Z., (2004). Principi demokratske pravne države, Bački Petrovac, Kultura
6. Jovanović S., (1932). Vođi Francuske revolucije, Beograd, Izdavačka knjižarnica Gece Kona
7. Joksić I., (2011). Krivičnopravna zaštita od diskriminacije u Srbiji, *Glasnik advokatske komore Vojvodine*, 83 (6), str. 311-326

8. Lohmann G., (2004). Demokracija i ljudska prava, *Politička misao*, 41 (1), str. 115-125
9. Rakić Vodinelić V., (1989). Prva i treća generacija ljudskih prava, *Zbornik pravnog fakulteta u Zagrebu* 39 (5-6), str. 789-913
10. Steiner H. et al. (2000). International Human Rights in Context – Law, Politics, Morals, New York, Oxford University Press Inc
11. Turk D., (1989). Neka aktuelna pitanja ostvarivanja ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava čoveka u svetlu rasprave u organima UN, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* (5-6), str. 691
12. Čejović B., (2008). Principi krivičnog prava, Beograd, Dosije

Korišćene presude Evropskog suda za ljudska prava

1. V. Buamar protiv Belgije (Predstavka br. 9106/80).
2. V. Loizidu protiv Turske (Predstavka br. 15318/89).
3. V. Slučaj Mitropolijske crkve Besarabije i drugih protiv Moldavije (Predstavka br. 45701/99).
4. V. Asenov i drugi protiv Bugarske (Predstavka br. 90/1997/874/1086 ili 00024760/94).
5. V. Udruženje Ekin protiv Francuske (Predstavka br. 39288/98).
6. V. Rotaru protiv Rumunije (Predstavka br. 28341/95).